

UREDNIČKI EPIZODIST JOŽA HORVAT*

1.

U većini značajnijih književnih izvora, osim pripovjednog i scenarističkoga, navodi se i urednički rad Jože Horvata (Kotoriba, 1915. – Zagreb, 2012.). Tako Miroslav Vaupotić u svojoj studiji o hrvatskim časopisima 1914. – 1962. ističe Krležinu “Književnu republiku” i urednički “triumvirat” u kojemu je uz Krležu i Vjekoslava Kaleba bio i Joža Horvat – “tada delegat najmlađih ratnika pisaca, prvoborac partizanskih odreda u Hrvatskoj”. Vaupotić potom iz produkcije prvoga sveska “Republike” izdvaja Horvatove *Zapise o smrti Petra Arbutine* kao “možda najbolji partizanski tekst naše literature”. Nešto dalje isti će autor ponovo spomenuti Jožu Horvata i to u povodu drugoga, Matičina časopisa “Hrvatsko kolo”.¹

Horvatov priređivač za uglednu biblioteku Pet stoljeća hrvatske književnosti, Živko Jeličić, navodi 1977. Horvatovo povlačenje “u siječnju 1944. iz vojnih jedinica u uredništvo lista ‘Naprijed’, glasila Komunističke partije Hrvatske”, te kako je “iste godine na oslobođenom području Horvat jedan od pokretača ‘Bodljikavog ježa’”, a “odmah poslije rata, zajedno s Miroslavom

---

* Izlaganje na kolokviju koji je u povodu 90. rođendana Jože Horvata održan u Hrvatskom društvu pisaca 2. studenoga 2005.

¹ Usp. M. Vaupotić, *Časopisi 1914-1962*, u: *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, ur. V. Pavletić, Zagreb 1965!

Krležom pokreće književni časopis ‘Republika’ i obavlja niz društveno-političkih dužnosti”.²

Napokon, i Horvatom monograf Stjepan Hranjec 1989. objeđinit će sve informacije o Horvatom uredničkom radu, pa se napokon na jednome mjesto jasno razabire kako Horvat 1944. postaje član redakcije “Naprijeda”, u veljači 1944. jedan je od pokretača “Bodljikavog ježa”, 1945. s Krležom i Kalebom pokreće “Republiku”, kasnije će biti jedan od urednika “Hrvatskog kola” te višegodišnji tajnik Matice hrvatske, rezimiravši: “Aktivan je i na političkom planu: član je Agitpropa, član Savjeta ‘Republike’, jedan od tri sekretara Vijeća naroda, u svemu – odan i iskren pripadnik Partije...”³

U našoj javnosti, podjednako književnoj koliko i neknjiževnoj, naročito je snažno i dugo odjekivala Horvatova navodna prijetnja Krleži s govornice Kongresa kulturnih radnika u Topuskom 1944. Ona je postala jedan od lajtmotiva u zajedničkoj biografiji Jože Horvata i Miroslava Krleže, preko njih i cijele hrvatske književnosti druge polovice 20. stoljeća.

Podsjetit ću na neke momente.

U razgovoru s Enesom Čengićem Krleža, između ostaloga, čita odlomak teksta što ga je govorio Joža Horvat u Topuskom 1944. godine, te komentira: “Tako piše, a mislim da je rekao još i gore stvari. Uostalom, ispričao mi je to već pri prvom susretu 1945.”. Prešavši preko Čengićeve napomene kako je takav stav Horvatu bio sugeriran, Krleža zaključuje: “Sve to nije ni bitno ni važno, važno je da na tom kongresu nitko nije donio nikakav naš kulturni program...” A u povodu intervjua što ga je Horvat dao “Oku” Krleža je još jednom relativizirao Horvatom navodnu prijetnju pitajući: “Pred kim se to pravda? Što će mu to?...” Međutim, tome će se Krleža – prema Čengićevim zapisima – ipak

² Usp. Živko Jeličić, *Joža Horvat*, u: Joža Horvat, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 140, Zagreb 1977!

³ Usp. Stjepan Hranjec, *Književno djelo Jože Horvata*, Čakovec 1989!

vratiti pitajući ga, s jedne strane, kako to da nije gradio nikakvu političku karijeru, s druge, zašto su baš njega upotrijebili 1945. “kao nekog second-lajtnanta” da bude s njime i da ga kontrolira.⁴

Stanko Lasić u svojoj *Krležologiji* također spominje Klub kulturnih radnika Hrvatske i Horvatovu “daleku aluziju na Krležu”, nazivajući Horvata “agitpropovskim ideokratom” te ističući navodnu Horvatovu ljutnju “na one koji su smatrali da ne treba prije dolaska u Zagreb osnivati Društvo hrvatskih književnika”. Nešto dalje, a u povodu Krležina govora na Kongresu književnika u Ljubljani, sada već 1952. godine, Lasić – imajući u vidu *Diskusiju o Krležinu referatu*, dakle, i Horvatov prilog – ističe kako “nekada bahati Joža Horvat (Topusko, 1944) nije više slijedio svoje partijske i ratne drugove, odjednom je priznao da ima suviše malo znanja i kulture da bi odmah govorio o Krležinu referatu, ali je ipak ostao u ‘lijevoj fronti’”. Napokon, vrativši se još jednom na Topusko i famoznu Horvatovu “ultimativnu prijetnju Krleži u Zagreb”, a replicirajući tezi Vladimira Popovića o Horvatu kao “jedinome piscu koji je u književnoj atmosferi NOB-a razvijao smisao za humor i satiru”, Lasić zaključuje: “U Topuskom je taj ‘smisao za humor’ skinuo masku ili točnije: otkrio svoju prirodu. Da sve bude tragičnije, ni sam Joža Horvat nije bio svjestan da je njegova ‘sloboda’ zapravo proletersko-diktatorski teror.”⁵

U diskusiji upriličenoj u povodu 50 godina časopisa “Republika” 1995. godine, posve očekivano, ista je tema iskrsnula u prednji plan, jer je u njoj sudjelovao, između ostalih, i jedan od njezinih prvih urednika. Joža Horvat tom je prigodom svoj “prilog u pokretanju, uređivanju i trajanju ‘Republike’” ocijenio kao “prilično skroman i kratkotrajan”, te podsjetio “da su razmišljanja o rađanju književnog časopisa bila nazočna mnogo prije oslobođe-

⁴ Usp. Enes Čengić, *S Krležom iz dana u dan* I-III, Zagreb 1985.

⁵ Usp. Stanko Lasić, *Krležologija*, III, Zagreb 1989!

nja”, pa je – govoreći o tome – nužno podsjetio i na Kongres kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom dodavši kako je “taj kongres, jedinstven u okupiranoj Europi, već najavio neke staze kojima će se kretati kulturni život u oslobođenoj Hrvatskoj”. Citirao je uvodne riječi Marijana Stilinovića o rađanju “nove kulture”, te podsjetio kako se mislilo “o budućem djelovanju u raznim oblastima pa tako i o stvaranju jednoga književnog časopisa”. I pokraj pogibije nekih kulturnih radnika “značajan i velik broj vrsnih pera bio je na oslobođenom teritoriju”, pa su ta imena jamčila da se može brzo ostvariti zamisao o pokretanju nove književne revije. Nije se razmišljalo o imenu časopisa niti o redakciji, ali se “već tada za glavnog urednika, u najužem izboru, spominjalo ime Miroslava Krleže”. Nadalje Horvat podsjeća kako je u vrijeme Kongresa bio član redakcije, a Marijan Stilinović glavni urednik tjednika “Naprijeda”, te kako mu je “malo poslije oslobođenja sugerirano” da upriliči susret Krleže i Radovana Zogovića što mu nije bilo “baš lagodno”, jer mu je Zogović 1939. zabranio raspačavanje romana *Sedmi be*, dok mu je odnos s Krležom bio “još složeniji”. Naime, objašnjava Horvat, “na Kongresu u Topuskom prilično sam oštrim riječima govorio o držanju Miroslava Krleže tijekom rata”.

Taj je sastanak ipak održan, u zgradi redakcije “Naprijeda”, i uza svu dramatiku dvojice nepomirljivih sudionika, bilo je dogovoreno i pokretanje “Republike”, te je određen sastav redakcije: Krleža, Kaleb, Horvat, “s tim da Krleža bude glavni i odgovorni urednik”. Drugog dana Horvat i Krleža su se našli u šetnji Savskim nasipom u kojoj je otklonjen strah od moguće predratne obnove sukoba te ujedno potvrđena Krležina vjernost partiji. U podsjećanju na prvi broj “Republike” Horvat ističe kako su *Zapisi o smrti Petra Arbutine* “jedina proza” koju je tada imao, a ubrzo je “otkrio” da njegovo “prisučje” u redakciji nije neophodno, što su Kaleb i Krleža shvatili.

Nekoliko diskutanata također se vraćalo na “Republiku” i njezine prve urednike, pa tako i na Jožu Horvata.

Tako Vlaho Bogišić, podsjećajući kako “Republika” sve do osamdesetih godina formalno nije iskazana izdanjem Društva hrvatskih književnika, iako se uvodnicima, referatima i izvještajima deklarira kao njegova (glasno)govornica, podsjeća kako je “pravi problem za novu vlast bio Krleža” te kako je u Topuskom čak izravno (Joža Horvat), postavljeno pitanje zašto ga nema: “Komunistička vlast ispala bi smiješna da je svoju prvu književnu reviju pored živog Krleže povjerila Vjekoslavu Kalebu, Marinu Franičeviću ili Vladi Popoviću...”, poentira Bogišić. Branimir Donat, međutim, mislio je kako “o Joži Horvatu i njegovoj jasnoj političkoj poziciji i nedvojbenom partijskom autoritetu (...) nije potrebno trošiti riječi”, o Miroslavu Krleži tek toliko da mu uredničku funkciju ne daju na temelju potpunog povjerenja vlasti, dok najspornijim smatra Vjekoslava Kaleba, tj. “dovoljno različna” za namijenjenu mu ulogu.⁶

2.

Iz svega što je dosad rečeno izdvaja se nekoliko ključnih stvari. Osim Jože Horvata, u to vrijeme mladoga pisca početnika i sudionika antifašističkog pokreta, to su još časopisi, institucije i vlast, odnosno ideologija. Središnju ulogu imaju časopisi, i to ne bilo koji, već tip uglavnom književnoga časopisa čime onda i sama ideja književnosti poprima važno mjesto. Pokušat ću to pojasniti upravo iz samih časopisa uz koje se i vezuje ime Jože Horvata.

Dok u razdoblju 1941-45. i dalje izlaze neki stari i pokreću novi časopisi – poput “Hrvatske revije” te “Hrvatske smotre”, “Luči”, “Plave revije”, “Vienca”, “Pluga” i “Života”, štoviše NDH-aška vlast Krleži nudi, ako već neće ništa drugo, a ono neka skupa s Milom Budakom pokrene časopis “Hrvatska”, na drugoj strani od 1943. niču ili se pripremaju novi časopisi s drukčijim ideološkim profilom.

---

⁶ Usp. *Pedeset godina “Republike”*, “Republika”, Zagreb 1995, br. 11-12!

Tako odluku o pokretanju “Naprijeda” 1943. donosi CK KPH s redakcijom koju su činili članovi Agitpropa među kojima je neko vrijeme bio i mladi Joža Horvat. “Književnik”, časopis Kluba kulturnih radnika Hrvatske, pojavio se u ožujku 1945., a redakciju su mu činili Vjekoslav Kaleb, Ivo Frol, Petar Lasta, Marin Franičević, Vladimir Popović i Đuro Tiljak. U njegovu proslavu ističe se kako je “još u ljeto 1943. godine, u Otočcu, jedna grupa književnika partizana počela da priprema izdavanje književne revije”, ali su ih borbe omele: “Mi smo svjesni zadatka i odgovornosti književnika u narodnooslobodilačkoj borbi i u izgradnji budućeg našeg života, znamo da je književnost važan kamen u temelju svake kulture, da ima veliku ulogu u izgradnji lične i društvene ideologije, i da je zato svaka edicija, pa i najmanja, odgovoran posao”, ističu “Književnikovi” urednici. Svjesni kako “niču nove vrijednosti”, njihov bi časopis trebao “da postane (...) odraz našeg kulturnog djelovanja i u isto vrijeme kulturni faktor”.

Jedan od urednika, Petar Lasta, svoj je prilog *Put naše književnosti* poentirao riječima: “Izraz književnosti koja izrasta iz ove nove stvarnosti može da bude samo takav, da se u njemu mogu ogledati nosioci te stvarnosti. A to su široke mase...” Isti autor u drugome prilogu *Naša kulturna akcija* osvrtje se na Kongres kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom kao “prvo sabiralište za kulturnu akciju”, koji je “pripreman sa dosta očekivanja”, ali na njemu nisu mogli sudjelovati, između ostalih, “ni toliki iz Zagreba kojima je bilo mjesto na tom kongresu, ali nisu imali hrabrosti da pređu odsudnu granicu.” Kongres se završio osnutkom Kluba kulturnih radnika Hrvatske, nastavlja Lasta, čija je “prva briga da izdaje jednu reviju koja će prikazati naše kulturne vidike i dati stvaralački prinos borbi ovog vremena”, a to je bilo moguće tek dolaskom u oslobođenu Dalmaciju.

Lasta potom spominje kako Prirodoslovno društvo radi već samostalno, te je obnovilo svoje glasilo “Prirodu”, dok “književnici imadu akcioni odbor za organiziranje društva književnika Hrvatske, a među likovnim umjetnicima već se razabiru i grupe,

grupa ‘Zemlje’ i grupa ‘mlađih’’: “Diferencijacija će se nastavljati, ali ona po idejnoj liniji ne može izići iz postavljenoga okvira Kluba”, zaključuje. Već u sljedećem, nepotpisanome prilogu *Društvo književnika Hrvatske*, navodi se kako je u okviru Kluba osnovan “akcioni odbor društva književnika kao temelj za buduće Društvo književnika Hrvatske” u kojemu su odreda “Književnikovi” urednici, a zadatak mu je “da poveže i što bolje aktivizira književnike na oslobođenom teritoriju”.

Treći časopis je “Republika” s podnaslovom “mjesečnik za književnost, umjetnost i javni život” s urednicima: Miroslav Krleža, Vjekoslav Kaleb, Joža Horvat i, za umjetnički dio, Vanja Radauš, među njima odgovorni je urednik najmlađi – Joža Horvat. Horvat je u prvome dvobroju, kako je već rečeno, objavio jedino što je imao, naime, *Zapise o smrti Petra Arbutine*, a nesuđeni odgovorni urednik Krleža svoj esej *Književnost danas*, koji je po autorovu viđenju “ponovo raspirio vatru” pa je prijetila opasnost da ponovo dođe do obračuna s njime i da se predratne polemike nastave, kako će to Krleža 1968. reći Enesu Čengiću. U istome razgovoru Krleža je bio decidan: “Već sredinom 1945. određen sam za urednika časopisa ‘Republika’ zajedno s Jožom Horvatom i Vjekoslavom Kalebom”.⁷

Napokon, četvrti časopis koji se vezuje uz našu temu je “Hrvatsko kolo”. Stari Matičin “tromjesečni časopis” 1949. uređuje odbor u sastavu Joža Horvat, Slavko Kolar, Petar Šegedin, ponovo s Jožom Horvatom kao odgovornim urednikom.

Udarni prilog govor je potpredsjednika JAZU-a Miroslava Krleže na izvanrednoj skupštini održanoj 5. VII. 1948. u Zagrebu koji počinje konstatacijom: “Nije bilo u Jugoslavenskoj akademiji

⁷ Čengić u bilješki dodaje Krležino pismo Joži Horvatu pisano u Beogradu 14. ožujka 1946. U njemu stoje i ove rečenice: *Dragi prijatelju! O Republici našoj da Vam kažem, da nema dobre kuće bez crnog odžaka i tako dosita: ekspedit njen za Beograd ne vrijedi mnogo. Gotovo ništa. Po izlozima i po knjižarama uopće je nema. Nevidljiva je. A interes za moj list još uvijek postoji u najširim omjerima. O svemu tome i o mnogim drugim stvarima usmeno...* (M. K. U Beogradu, 14. III. 1946.)

ni jednog predsjedništva, kome djelovanje od šezdesetih godina prošlog stoljeća nije uslovljeno političkim okolnostima (...), pa je i tako naše predsjedništvo imalo čast, da preuzme upravu ove Akademije u jednom historijskom trenutku...(...) na temelju lenjinističkih principa” koje je upravo “naš Predsjednik” (tj. Tito) “naročito naglasio u svojoj svečanoj besjedi, održanoj 28. XII. 1947.” Krleža je također istaknuo kako je Akademijin rad, koji je – dodaje – “okupator bio prekinuo na četiri godine” (sic!) obnovila vlada NRH, po smjernicama predsjednika vlade FNRJ, koji je sekretar Partije, koja rukovodi državnim vlastima, u čije smo ime mi kao Predsjedništvo i kao Uprava ove visoke naučne ustanove preuzeli agende, da tom najvišom naučnom i umjetničkom zavodu hrvatskog naroda damo generalni naučni i umjetnički plan rada, koji se u svemu podudara s narodnim i državnim programom i politikom, kojom upravlja KPJ.”

Jednako tako ističe se i Izvještaj glavnog tajnika Matice hrvatske, a to je onaj isti Petar Lasta iz “Književnika”. Prema tome izvještaju Matica je kao narodna ustanova “ostala hrvatska”, ali sada ispunjena “novim socijalističkim sadržajem”. Najnapredniji kulturni radnici će prije Drugoga svjetskog rata posve izostati iz redova suradnika Matice hrvatske, a prvih triju poratnih godina u znaku je “podudarnosti s općom linijom društvenoga kretanja”: “Mi već danas možemo da obuhvatimo tendencije redakcijskih smjernica Matice Hrvatske”, dodaje Matičin tajnik, “te smjernice očituju upornu težnju, da se vlada naučnim pogledom, da se on popularizuje u čitalačkim masama, i da se s pozicija toga naučnoga pogleda i socijalističkih ostvarenja nove Jugoslavije promatra sva naša baština...”

Na retoričko pitanje koja je karakteristika Matice hrvatske danas, Lasta odgovara da je Matica danas kulturna književna ustanova koja “je posve napustila organizacionu mrežu masovnoga karaktera nekadanjih pododbora, povjerenika i članova prinosnika”. Suvremena Matica “više ne treba tražiti kupca i čitača”, i pravila Matice hrvatske zato se moraju mijenjati, “jer smo ih (...) svojom praksom ostavili za sobom”. Matičin je poslovni aparat

sveden na najmanju mjeru, “redakciona mreža” sada se sastoji “od aktivnog sudjelovanja članova radnika na plenarnim sastancima i putem sekcija u koncipiranju godišnjega plana, u izlaganju referata i u konkretnoj diskusiji, u davanju kadra pisaca i prevodilaca, u ocjeni provođenja plana, u ocjeni Matičinih edicija” itd. A kada dotakne konkretne rezultate rada, Lasta konstatira kako Matica “nije u ovoj godini do kraja odredila odgovorne urednike”, suradnja s Prirodoslovnim društvom nije bila u najsretinja ni dovoljno plodna, pa se oblik suradnje mora preurediti, najplodnije je bilo područje beletristike, no i tu se ostaci neizvršenih planova iz proteklih godina prenose u naredni...” itd.

3.

Iz ovih fragmenata da se razabralo kako novi politički sustav u samome početku pokazuje visoku medijsku osjetljivost i u isto vrijeme putem časopisa protežira ideju nove kulture, s njome i tip novih institucija, umjetnosti, književnosti, čak i tipa kulturne komunikacije i samoga tržišta, dakako, po modelu poznatome već u Staljinovoj državi. Za to su joj osim časopisa potrebni i kadrovi – institucije i pojedinci. Da zadobije legitimnost i potpunu vjerodostojnost, ona je spremna na određene kompromise s tradicijom, ali – ubrzo se pokazalo – samo deklarativno. Ponajprije, negira svaku vezu i kontinuitet s modelom kulture kakav je bio u vrijeme endehaškoga sustava, iako je upravo taj sustav nastojao na isti način legitimirati se prema dotadašnjoj tradiciji. Ni Matica kao niti Akademija tijekom 1941–45. nisu stvarno prestajale djelovati, ali su svoju djelatnost imale prilagođavati novoj vlasti. Vlast poslije 1945. ne uzima u obzir taj kontinuitet, dapače, na sve načine daje na znanje kako se radi o nepremostivu jazu te svoj selektivni odnos usmjerava eventualno prema kulturnoj tradiciji do 1941. Čini se da novi pobjednici sa svojom ideokracijom imaju alternativu, i u to su mnogi doista bili i uvjereni, među njima i mladi Joža Horvat, a nije daleko

bio ni skeptični – za neke oportuni, za sebe realistični – Miroslav Krleža. Čengić, pokraj ostaloga, bilježi i jedan razgovor između ove dvojice koji se odnosi ne više na Društvo hrvatskih književnika, već na Društvo književnika Hrvatske. Prema tome zapisu Krleža pita Horvata što misli o tom društvu, na što mu ovaj odgovara, da on to dobro zna, jer su više puta obojica razgovarali o tome kako “razjuri ti to društvo”, a “kad god sam otišao u Centralni komitet – nastavlja Horvat – i razgovarao o tome da bi ovakvo društvo kakvo jest trebalo razjuri ti, svaki put su mi rekli: ‘Niti pokušati nemoj’.”

Čini se da je politika imala više smisla za književnike i njihovo Društvo od dvojice njegovih članova. U isto vrijeme ta ista politika stvara privid kako je “Republika” časopisa DHK, a ona će to u strogo formalnome pogledu postati tek osamdesetih godina. Posljedice su za jedan časopis upravo fantastične: prestižna državna književna revija nije ujedno i najnaprednija književna revija, ali će zato ista “Republika” u tome smislu posve promijeniti svoj profil i status baš kada i formalno dođe u okrilje onoga istoga Društva koje su mnogi htjeli razbucati, ne samo Krleža i Horvat. Dakako, u međuvremenu nastale su tolike promjene u političkome sustavu, da se jedino tako može razumjeti ovaj prividni paradoks. Nastale su promjene i u osobnim biografijama, kakva je i Horvatova. Čovjek koji je uživao povjerenje komunističke vlasti i to povjerenje bilo formalizirano u institutu odgovornog urednika, čime se od sredine 19. stoljeća služe sve vlasti, obavio je važnu iako delikatnu ulogu u re-institucionalizaciji nacionalnoga kulturnog života. Sve dok i sam u jednome trenutku nije udario u zid u čijem je podizanju i on sudjelovao nimalo ne sumnjajući u – lasičevski rečeno – manihejsku istinu partizanske literature. Za mladoga Horvata bilo je to iskustvo koje ga je odvelo doslovno u druge vode; aktivist po vokaciji, našao se sada u moreplovstvu od čega je profitirala i putopisna nacionalna literatura. Za časopise bilo je to također novo i dramatično iskustvo koje je ovaj tiskani medij još jednom potvrdilo kao eminentno političku činjenicu, bez obzira kako se on deklarirao.